

ISSN 0350–185X

UDK 808

СРПСКА АКАДЕМИЈА НАУКА И УМЕТНОСТИ
И
ИНСТИТУТ ЗА СРПСКИ ЈЕЗИК САНУ

ЛУЖНОСЛОВЕНСКИ ФИЛОЛОГ

КЊ. LXXIV, СВ. 2

Уређивачки одбор:

*др Јасна Влајић-Појовић, др Рајна Драгићевић, др Најда Иванова,
др Александар Лома, др Алина Маслова, др Софија Милорадовић,
др Мирослав Николић, др Слободан Павловић, др Предраг Пипер,
др Слободан Ремејих, др Живојин Сјанојчић, др Јелица Сјојановић,
др Срејко Танасић, др Зузана Тојолињска, др Анајолиј Турилов,
др Викјор Фридман*

Главни уредник
Предраг Пипер

БЕОГРАД
2018

ISSN 0350-185X, – Књ. 74, св. 2 (2018), стр. 13–27

УДК: 811.163.41'342.8

COBISS.SR-ID 271822860

DOI: <https://doi.org/10.2298/JFI1802013D>

Примљено: 15. маја 2018.

Прихваћено: 25. јуна 2018.

Оригинални научни рад

МИЛОРАД П. ДЕШИЋ*

Универзитет у Београду

Филолошки факултет

Катедра за српски језик са

јужнословенским језицима

СРПСКИ СТАНДАРДНИ АКЦЕНАТ И ПРЕФИКСАЦИЈА ПРИДЈЕВА И ГЛАГОЛА

У расправи о акцентовању ријечи с префиксима требало би водити рачуна не само о акценту основног облика префиксалне лексеме него и о акцентима облика у промјени. У овом прилогу акценти придјева и глагола су подијељени у двије групе: лексички (обухватају двије лексеме: основну ријеч и префиксал) и морфолошки (акценти облика). Полазећи од лексичког акцента, примјери су разврстани у двије велике групе: у првој је лексички акценат на основи префиксала, а у другој је тај акценат на префиксу. С обзиром на степен промјена акцента, придјеви су груписани у три цјелине: у једној нема промјене акцента ни у основној лексеми ни у префиксалу, у другој је промјена акцента само у основној лексеми, а у трећој долази до промјене акцента и у основној лексеми и у префиксалу. Код глагола запажен је само један тип промјене акцента: промјена која се односи и на основну лексему и на префиксал.

Кључне ријечи: акценат, префиксација, лексички акценат, морфолошки акценат, префиксал, лексема, промјена акцента, проклитичко преношење акцента, преклитичко преношење акцента.

Кад се расправља о акценту ријечи с префиксима, треба узимати у обзир не само акценат основног облика префиксалне лексеме него и акценте облика у промјени и њихов однос према акценту основне ријечи. Ради јасности излагања, акценте ћемо подијелити у двије групе: у првој су лексички (Л), у другој морфолошки (М). Лексички акценти се везују за двије лексеме: за основну ријеч (О)

* milorad.desic@gmail.com

и за префиксал (П), састављен од префикса и основе префиксала (ОП). Морфолошки акценти се односе на акценте облика О и П. Односи између акцената основне ријечи и префиксала, као и акценатски односи у границама ових двију лексема, обиљежавају се акцентограмима – групама акценатских знакова (рачунајући ту и неакцентоване дужине) уз које иду бројеви слогова на којима се јављају акценти и гдје су болдом истакнути акцентовани слогови префикса.

Акценат у П може да буде једнак ономе у О (исти акценат на истоме слогу), али може да се нађе и на префиксу. С обзиром на другу могућност, указаћемо на два начина преношења акцената на префикс: једном је оно проклитичко (са основе силазне интонације, слично преношењу акцената на проклитике), у другом случају је преклитичко (са основе узлазне интонације, префиксално преношење акцената у ужем смислу ријечи).

Основу за подјелу на двије велике групе представља лексички акценат: он се налази на основи префиксала или је на префиксу.

ПРИДЈЕВИ

I. Лексички акценат на основи префиксала

Ова група се састоји од двије подгрупе.

1. Нема промјене акцената ни у основној лексеми ни у префиксалу.

Јављају се једносложни, двосложни, па и тросложни префикси, домаћи и страни. На основи префиксала налазе се (а) узлазни или (б) силазни акценти. Нису биљежени акценти компаративних облика јер се префиксални придјеви обично не пореде.

а) Парови са узлазним акцентима:

симѐтїричан – *асимѐтїричан* (‘2 – ‘3), *дрџа́внї* – *анїїи*дрџа́внї (‘1-2-3 – ‘3-4-5), *фаши́стїичкї* – *анїїи*фаши́стїичкї (‘2-4 – ‘4-6), *за́висан* – *међуза́висан* (’1 – ’3), *слове́нскї* – *неслове́нскї* (‘1-2-3 – ‘2-3-4), *у́звїшенї* (одр. вид) – *їреу́звїшенї* (‘1-2-4 – ‘2-3-5).

Уочена су два различита дублета у П:

аа) акценат на основи или на префиксу (други члан дублета не припада овој групи):

їдоследњї / *їдосљедњї* – *їреїї*їдоследњї / *їреїї*їдосљедњї и *їрѐїї*їдоследњї / *їрѐїї*їосљедњї (‘1-3 – ‘2-4 / ‘1-4);

аб) акценат на основи или два акцента: акценту на основи до-
дат је други на 1. слогу тросложног префикса:

класичан – њсеудокласичан / њсѣудокласичан (ˊ1 – ˊ4 / ˊ1ˊ4).

б) Парови са силазним акцентом показују да тај акценат може
стајати на непочетном слогу:

нѡрмалан – суѡранѡрмалан (ˊ1ˊ2 – ˊ3ˊ4).

Примјећују се и друге особине у П:

ба) акценту на основи додаје се акценат на префиксу:

иѡзнѡи – ѡрхиѡзнѡи (ˊ1ˊ2 – ˊ1ˊ3ˊ4), *скрѡман – ѣкстираскрѡ-*
ман (ˊ1 – ˊ1ˊ3);

бб) Постоје дублети у којима први члан има акценат на основи,
а други члан је двоакценатски: један акценат је на основи, а други
је на префиксу:

нѡв (нѡва) – квазинѡв (квазинѡва) / квѡзинѡв (квѡзинѡва) (ˊ1 –
ˊ3 / ˊ1ˊ3), *мѡиѡеријалан – квазимѡиѡеријалан / квѡзимѡиѡеријалан*
(ˊ1ˊ4 – ˊ3ˊ6 / ˊ1ˊ3ˊ6), *иѡрѡдукиѡиван – контиѡраиѡрѡдукиѡиван / кѡн-*
тиѡраиѡрѡдукиѡиван (ˊ1ˊ3 – ˊ3ˊ5 / ˊ1ˊ3ˊ5), *мѡдѡеран – суѡермѡдѡеран /*
суѡермѡдѡеран (ˊ1ˊ2 – ˊ3ˊ4 / ˊ1ˊ3ˊ4), *љѡбичасѡи – улиѡраљѡбичасѡи*
/ ѡлиѡраљѡбичасѡи (ˊ1 – ˊ3 / ˊ1ˊ3).

Акцентиграми показују да исте акценатске односе имају парови
нов – квазинов и *љубичасѡи – улиѡраљубичасѡи*.

2. Промјена акцента и у основној лексеми и у префиксалу

У грађи су се нашла два придјевска пара, са двосложним пре-
фиксима страног поријекла. Префиксал је дублет, с тим да његов
други члан има двоструки акценат – акценту основе додаје се ак-
ценат на префиксу. У оба члана дублета акценат стално остаје на
основи П, а у неким облицима силазни стоји на непочетном слогу:

Л (лексички акценат): *јаѡк – суѡерјаѡк / сѡиѡерјаѡк* (ˊ1 – ˊ3 / ˊ1ˊ3).

М (морфолошки акценат): *јаѡк, јаѡка* (род, неодр. вид) – *суѡерјаѡк,*
суѡерјаѡка (род, неодр. вид) / *сѡиѡерјаѡк, сѡиѡерјаѡка* (ˊ1, ˊ1 – ˊ3, ˊ3 /
ˊ1ˊ3, ˊ1ˊ3).

Овоме је сличан пар *брз – улиѡрабрз*. Само се префикси
разликују по акценту: *сѡиѡер- : ѡлиѡра-* :

Л: *брз – улиѡрабрз / ѡлиѡрабрз* (ˊ1 – ˊ3 / ˊ1ˊ3).

М: *брз, брза* (род, неодр. вид) – *улиѡрабрз, улиѡрабрза* (род, не-
одр. вид) / *ѡлиѡрабрз, ѡлиѡрабрза* (ˊ1, ˊ1 – ˊ3, ˊ3 / ˊ1ˊ3, ˊ1ˊ3).

II. Лексички акценат на префиксу

Група се дијели у двије подгрупе.

3. Нема промјене акцента ни у основној лексеми ни у префиксалу

Овдје налазимо домаће и стране префиксе, једносложне и ријетко двосложне. Преношење акцената на префикс је проклитичко или преклитичко.

3.1. Проклитичко преношење

На почетку ћемо навести сљедеће примјере:

mālī – *đđmālī* (у изразу *домали њрсѝ*) ($\text{ˆ}1\text{--}2$ – $\text{ˆ}1\text{--}2\text{--}3$), *rājīnī* – *ānīīīraīnī* ($\text{ˆ}1\text{--}2$ – $\text{ˆ}1\text{--}4$) (краткоузлазни акценат на 1. слогу двосложног префикса).

Није мали број парова који су акценатски једнаки (углавном са различитим префиксима):

kīseo – *ñkīseo* ($\text{ˆ}1$ – $\text{ˆ}1$) = *вѣлик* – *нѣвелик*, *вѣлик* – *йѣвелик*, *īrđsī* – *īrīīīrđsī*, *hēlav* – *īrđhēlav*, *srēhan* – *īrēsrēhan*; *īđznāīī*, *īđznāīīī* (одр. вид) – *ñēīōznāīī*, *ñēīōznāīīī* (одр. вид) ($\text{ˆ}1\text{--}2$, $\text{ˆ}1\text{--}2\text{--}3$ – $\text{ˆ}1\text{--}3$, $\text{ˆ}1\text{--}3\text{--}4$) = *нѣрмалан*, *нѣрмалнѝ* – *ābnormālan*, *ābnormālnī*; *srēđhī* – *đsrēđhī* ($\text{ˆ}1\text{--}2$ – $\text{ˆ}1\text{--}3$) = *мањѝ* – *ѣмањѝ*, *vēhī* – *īđvēhī*; *zdrāv* – *ñēzdrāv* ($\text{ˆ}1$ – $\text{ˆ}1$) = *срѣхан* – *нѣсрѣхан*; *zāđovōlan* – *īrēzāđovōlan* ($\text{ˆ}1\text{--}3$ – $\text{ˆ}1\text{--}4$) = *сѣксуālan* – *bīseksuālan*.

Понекад налазимо дублете у П:

īūn – *īrēīūn* / *īrēīūn* ($\text{ˆ}1$ – $\text{ˆ}1$ / $\text{ˆ}1$), *zāđhī* – *īrēđzāđhī* / *īrēđzāđhī* ($\text{ˆ}1\text{--}2$ – $\text{ˆ}1\text{--}3$ / $\text{ˆ}1\text{--}3$).

3.2. Преклитичко преношење

За ово преношење акцената на префикс има много мање примјера у грађи:

ōrgānskī – *ānōrgānskī* ($\text{ˆ}1\text{--}2\text{--}3$ – $\text{ˆ}1\text{--}3\text{--}4$), *īđīīūn* – *ñēīōīīīūn* ($\text{ˆ}1$ – $\text{ˆ}1$).

У два придјевска пара запажамо у О тако састављене дублете да први члан с префиксалом упућује на проклитичко, а други члан с њим на преклитичко преношење акцената на префикс:

mōrālan / *mōrālan* – *āmorālan* ($\text{ˆ}1\text{--}2$ / $\text{ˆ}1\text{--}2$ – $\text{ˆ}1\text{--}3$) = *ākūīīan* / *ākūīīan* – *sūbakūīīan*.

4. Промјена акцента само у основној лексеми

Појављују се придјеви са једносложним домаћим префиксима. Преношење акцента на префикс је проклитичко и преклитичко.

4.1. Проклитичко преношење

Ово преношење потврђује слjedeћи примјер:

Л: *сѣ̃ар* – *ѣ̃р̣сѣ̃ар* (˘1 – ˘1).

М: *сѣ̃ар*, *сѣ̃арѣ̃* (одр. вид) – *ѣ̃р̣сѣ̃ар* (˘1, ˆ1-2 – ˘1).

Већи број парова, са различитим префиксима, може се акцентски једнако понашати:

Л: *крѣ̃в* – *нѣ̃крѣ̃в* (ˆ1 – ˘1-2).

М: *крѣ̃в*, *крѣ̃ва* (род, неодр. вид) – *нѣ̃крѣ̃в* (ˆ1, ˘1 – ˘1-2) – овако и: *чѣ̃сѣ̃* – *ѣ̃р̣чѣ̃сѣ̃*, *глѣ̃* – *ѣ̃р̣глѣ̃*.

Слична једнакост постоји између парова чији је префиксал дублетни:

Л: *лѣ̃д* – *сѣ̃лѣ̃д* / *сѣ̃луд* (ˆ1 – ˘1-2 / ˘1).

М: *лѣ̃д*, *лѣ̃да* (род, неодр. вид) – *сѣ̃лѣ̃д* / *сѣ̃луд* (ˆ1, ˘1 – ˘1-2 / ˘1) – овако и: *сѣ̃д* (ек.) – *ѣ̃р̣сѣ̃д* / *ѣ̃р̣сѣ̃д*.

Ијекавски лик пара *сед* – *ѣ̃росѣ̃д* има исте основне акцентске односе: промјену акцента само у основној лексеми и проклитичко преношење:

Л: *сѣ̃јед* – *ѣ̃р̣сѣ̃јед* / *ѣ̃р̣сѣ̃јед* (˘1 – ˘1 / ˘1).

М: *сѣ̃јед*, *сѣ̃јѣ̃да* (род, неодр. вид) – *ѣ̃р̣сѣ̃јед* / *ѣ̃р̣сѣ̃јед* (˘1, ˘2 – ˘1 / ˘1).

4.2. Преклитичко преношење

У грађи су се нашла четири пара, од којих су по два једнака, са узлазним акцентима на првом слогу О и краткосилазним на префиксу:

Л: *мѣ̃лен* – *ѣ̃мален* (˘1 – ˘1).

М: *мѣ̃лен*, *малѣ̃на* (род, неодр. вид) – *ѣ̃мален* (˘1, ˘2 – ˘1) = *вѣ̃сок* – *ѣ̃р̣ѣ̃висок*;

Л: *мѣ̃дар* – *ѣ̃р̣ѣ̃мѣ̃дар* (˘1 – ˘1-2).

М: *мѣ̃дар*, *мѣ̃дрѣ̃* (одр. вид) – *ѣ̃р̣ѣ̃мѣ̃дар* (˘1, ˆ1-2 – ˘1-2) = *хлѣ̃дан* – *ѣ̃р̣ѣ̃хлѣ̃дан*.

5. У прегледаној грађи налазимо придјеве углавном са једнословним и двословним префиксима, ријетко трословним. Префикси су домаћи и страног поријекла.

Разликују се лексички и морфолошки акценти, а акцентски односи обиљежавају се акцентограмима. Примјери су разврстани у двије групе: у једној је лексички акценат на основи префиксала, а у другој је тај акценат на префиксу. Обје групе су подијељене на двије подгрупе: у првој групи нема промјене акцента ни у основној

лексеми ни у префиксалу, односно долази до промјене и у основној лексеми и у префиксалу, а у другој групи такође нема промјене акцента ни у основној лексеми ни у префиксалу односно има промјене само у основној лексеми.

Преношење акцената на префикс је двојако: проклитичко и преклитичко, а префиксали могу бити и двоакценатски, као и у облику акценатских дублета. Поред тога, лексички и морфолошки акценти у неким случајевима се налазе ван почетног слога иако су силазни, што треба сматрати стандардном појавом.

Глаголи

I. Лексички акценат̑и на основи њрефиксала

Група чини једну цјелину, не дијели се на подгрупе.

6. Промјена акцента и у основној лексеми и у префиксалу

Овдје налазимо глаголе са једносложним домаћим префиксима.

Пар или парови састављени од лексема и облика О и П који стоје у одређеном акценатском односу чине акценатски модел. Постоје лексички и морфолошки акценатски модели, а у неким случајевима и морфолошки акценатски подмодели, кад се акценат не мијења, као у моделима, него се само лексичком акценту обично додаје неакцентована дужина. Уз то, неки облици (прилог времена прошлог, па и трпни придјев) имају у префиксалу свој акценат, али немају увијек свог парњака јер су везани само за одређени свршени глагол и рјеђе за прелазни.

6.1. Акценат не прелази на префикс

На почетку наводимо сљедећи примјер:

Л: *разумѐва̑и̑и* (ек.) – *̑одразумѐва̑и̑и* (‘3 – ‘4).

М: Модел: *разумѐв̑ам* – *̑одразумѐв̑ам*, *разумѐв̑ах* – *̑одразумѐв̑ах*, *разумѐва̑ј* – *̑одразумѐва̑ј* (‘2-3-4 – ‘3-4-5).

Подмодел: *разумѐва̑ј̑* – *̑одразумѐва̑ј̑*, *разумѐва̑ј̑и̑и* – *̑одразумѐва̑ј̑и̑и* (‘3-5 – ‘4-6).

Без парњака: *̑одразумѐв̑ан* (= *̑одразумѐв̑ам*).

Акценат О стоји у свим облицима П. Акценат аориста је дублетни: *разумѐва* – *̑одразумѐва* / *р̑азумѐв̑а* – *̑д̑дразумѐв̑а*, а овој групи припада само први пар.

Слични акценатски односи постоје и у ијекавском лику: *разуми̑ѐва̑и̑и* – *̑одразуми̑ѐва̑и̑и* (‘4 – ‘5).

Л: б̣й̄т̣и – зб̣й̄т̣и ("1 – "1).

Подмодел: $b_{ij\bar{e}m} - 3b_{ij\bar{e}m}$ ("1-2 – "1-2).

Акценатска изједначеност је карактеристична и за следећи пар:

Л: *лѣйӣӣи* (ек.) – *слѣйӣӣи* ('1 – '1).

Без паръака: *слéййвши* (' 1-2).

Слично је и у ијекавском лику: *лијèйиийи* – *слијèйиийи* ('2 – '2).

Друкчији акценатски односи су у наредном пару:

Л: *лòмий̄и* – *слòмий̄и* (`1 – `1).

М: Модели: 1. лѡмѣм – слѡмѣм ('1-2 – "1-2); 2. лѡмѣмо / лѡмѣмо – слѡмѣмо ('1-2 / '2 – "1-2); 3. лѡмѣ – слѡмѣ ('1-2 – "1-2); 4. лѡмѣен – слѡмѣен ("1 – "1).

Без парњака: *слòмйвши* (`1-2).

Овдје у моделима 3 и 4 акценат је исти, али у моделима 1 и 2, који се односе на презент, акценат у П разликује се од онога у О.

6.2. Акценат прелази на префикс

У грађи су забиљежене четири врсте преношења акцента на префикс: проклитичко; проклитичко и преклитичко; акценат на основи П и проклитичко; преклитичко, проклитичко и акценат на основи П.

а) Проклитичко преношење

Најчешћи примјери су са три модела, ријетко са два:

Л: $vyhu - dovyhu$ ('1 - '2).

М: Модели: 1. $\hat{v}_{\hat{u}c} - \partial\partial\hat{v}_{\hat{u}c} (\hat{1} - \text{"1-2})$; 2. $\hat{v}_{\hat{u}k\alpha o} - \partial\partial\hat{v}_{\hat{u}k\alpha o}$
($\hat{1} - \text{'1-2})$.

Подмодель: *в́учēm – до**в́**учēm* ('1-2 – '2-3).

Без парњака: *дову́кāvиши* (= *дову́чēm*);

Л: $\bar{u}\bar{y}c\bar{u}i\bar{u}i\bar{u}i - \text{до}\bar{u}\bar{y}c\bar{u}i\bar{u}i\bar{u}i$ ('1 – '2).

М: Модели: 1. $\dot{y}_{\dot{u}i\dot{u}i\dot{e}n} - \partial\partial\dot{y}_{u\dot{u}i\dot{e}n}$ ("1 - '1); 2. $\dot{y}_{\dot{u}s\dot{u}i\dot{u}m} - \partial\partial\dot{y}_{u\dot{u}s\dot{u}i\dot{u}m}$ ("1-2 - '1-3); 3. $\dot{y}_{\dot{u}s\dot{u}i\dot{u}} - \partial\partial\dot{y}_{u\dot{u}s\dot{u}i\dot{u}}$ ("1-2 - " 1-3).

Подмодел: *йѹсїѣиши* – *доѹсїѣиши* (‘1-2 – ‘2-3);

Л: *гра́диѣи* – *загра́диѣи* (‘1 – ‘2).

М: Модели: 1. *гра́ђен* – *за́грађен* (ˆ1 – ‘1-2); 2. *гра́дѣм* – *за́гра́дѣм* (ˆ1-2 – ‘1-2-3); 3. *гра́дѣ* – *за́гра́дѣ* (ˆ1-2 – ‘1-2-3).

Без парњака: *загра́дѣиши* (‘2-3);

Л: *ѹзѣиши* – *обѹзѣиши* (‘1-2 – ‘2-3).

М: Модели: 1. *ѹзмѣм* – *обѹзмѣм* / *дѹзмѣм* (ˆ1-2 – ‘1-3 / ‘1-3); 2. *ѹзѣ* – *дѹзѣ*, *ѹзѣла* – *дѹзѣла*, *ѹзѣи* – *дѹзѣи* (ˆ1-2 – ‘1-3); 3. *ѹзео* – *дѹзео* (ˆ1 – ‘1).

Подмодел: *ѹзми* – *обѹзми* (‘1 – ‘2);

Л: *вѹдиѣи* – *ѹпредвѹдиѣи* (‘1 – ‘2).

М: Модели: 1. *вѹдѣм* – *ѹпредвѹдѣм*, *вѹђах* – *ѹпредвѹђах*, *вѹдѣи* – *ѹпредвѹдѣи* (ˆ1-2 – ‘1-3); 2. *вѹђен* – *ѹпредвѹђен* (ˆ1 – ‘1); 3. *вѹдѣ* – *ѹпредвѹдѣ* (ˆ1-2 – ‘1-3).

б) Проклитичко и преклитичко преношење

Овакво преношење потврђује сљедећи пар:

Л: *ѣи́саѣи* – *наѣи́саѣи* (‘1 – ‘2).

М: Модели: 1. *ѣи́шем* – *наѣи́шем*, *ѣи́сан* – *наѣи́сан* (ˆ1-2 – ‘1-2-3); 2. *ѣи́са* – *наѣи́са* (‘1 – ‘1-2-3).

Без парњака: *наѣи́саѣиши* (‘2-3).

У П облик аориста је акценатски дублет: *наѣи́са* / *наѣи́са*. Други члан дублета не спада овдје.

Овој групи припада и глагол са два префикса, који се схватају као један двосложни префикс:

Л: *ска́каѣи* – *исѣ́реска́каѣи* (‘1 – ‘3).

М: Модели: 1. *ска́чѣм* – *исѣ́реска́чѣм* (ˆ1-2 – ‘2-3-4); 2. *ска́ка* – *исѣ́реска́ка* (‘1 – ‘1-3-4).

Без парњака: *исѣ́реска́каѣиши* (‘3-4), *исѣ́реска́кан* (= *исѣ́реска́чѣм*).

У П облик аориста је акценатски дублет: *исѣ́реска́ка* / *исѣ́реска́ка*. Други члан дублета не припада овдје.

в) Акценат на основи префиксала и проклитичко преношење

Модели са проклитичким преношењем акцента често се комбинују са моделима у којима акценат стоји на основи префиксала. У примјерима се обично јављају по три модела, ријетко два:

Л: *једна́чиѣи* – *изједна́чиѣи* (‘2 – ‘3).

М: Модели: 1. *јѣднāчѣм* – *изјѣднāчѣм* (‘1-2-3 – ‘2-3-4); 2. *јѣднāчен* – *изјѣднāчен* (‘1-2 – ‘2-3); 3. *јѣднāчѣ* – *ѣзјѣднāчѣ* (‘1-2-3 – ‘1-3-4).

Без парњака: *изјѣднāчѣвши* (‘3-4);

Л: *черуѣаѣи* – *очеруѣаѣи* (‘2 – ‘3).

М: Модели: 1. *черуѣамо* – *очеруѣамо* (‘3 – ‘4); 2. *чѣруѣа* – *ѣчеруѣа*, *чѣруѣала* – *ѣчеруѣала*, *чѣруѣан* – *ѣчеруѣан* (‘1-3 – ‘1-4); 3. *чѣруѣао* – *ѣчеруѣао* (‘1 – ‘1).

Подмодели: 1. *черуѣам* – *очеруѣам*, *черуѣамо* – *очеруѣамо*, *черуѣај* – *очеруѣај* (‘2-3 – ‘3-4); 2. *черуѣајѣ* – *очеруѣајѣ* (‘2-4 – ‘3-5).

Дублети у О и у П: *черуѣамо* / *черуѣамо*, *чѣруѣа* / *черуѣа*, *чѣруѣао* / *черуѣао*, *чѣруѣала* / *черуѣала*; *очеруѣамо* / *очеруѣамо*, *ѣчеруѣа* / *очеруѣа*, *ѣчеруѣао* / *очеруѣао*, *ѣчеруѣала* / *очеруѣала*.

Без парњака: *очеруѣавши* (= *очеруѣам*).

Први члан дублета припада моделима, а други лексичким акцентима или подмоделима.

Овакав акценат има и пар *рачуѣаѣи* – *урачуѣаѣи*;

Л: *увеличѣаѣи* – *ѣреувеличѣаѣи* (‘3 – ‘4).

М: Модели: 1. *увеличāмо* – *ѣреувеличāмо* (‘4 – ‘5); 2. *ѣвеличā* – *ѣрѣувеличā*, *ѣвеличāла* – *ѣрѣувеличāла*, *ѣвеличāн* – *ѣрѣувеличāн* (‘1-4 – ‘1-5); 3. *ѣвеличао* – *ѣрѣувеличао* (‘1 – ‘1).

Подмодели: 1. *увеличāм* – *ѣреувеличāм*, *увеличāмо* – *ѣреувеличāмо*, *увеличāј* – *ѣреувеличāј*, *увеличāвши* – *ѣреувеличāвши* (‘3-4 – ‘4-5); 2. *увеличāјѣ* – *ѣреувеличāјѣ* (‘3-5 – ‘4-6).

Дублети у О и у П: *увеличāмо* / *увеличāмо*, *ѣвеличā* / *увеличā*, *ѣвеличао* / *увеличао*, *ѣвеличāла* / *увеличāла*; *ѣреувеличāмо* / *ѣреувеличāмо*, *ѣрѣувеличā* / *ѣреувеличā*, *ѣрѣувеличао* / *ѣреувеличāо*, *ѣрѣувеличāла* / *ѣреувеличāла*.

Први члан дублета припада моделима, а други лексичким акцентима или подмоделима;

Л: *кријумчāриѣи* – *ѣрокријумчāриѣи* (‘3 – ‘4).

М: Модели: 1. *кријумчāрѣм* – *ѣрокријумчāрѣм* (‘2-3-4 – ‘3-4-5); 2. *кријумчāрен* – *ѣрокријумчāрен* (‘2-3 – ‘3-4); 3. *кријумчāрѣ* – *ѣрѣкријумчāрѣ* (‘1-3-4 – ‘1-4-5).

Без парњака: *ѣрокријумчāрѣвши* (‘4 – ‘5);

Л: *кокодāкаѣи* – *раскокодāкаѣи се* (‘3 – ‘4).

М: Модели: 1. *кокод̌а̌чѐм* – *раскокод̌а̌чѐм се* (‘2-3-4 – ‘3-4-5); 2. *к̌окод̌а̌к̌а* – *р̌аскокод̌а̌к̌а се* (‘1-3-4 – ‘1-4-5).

Дублети у О и у П: *кокод̌а̌ка* / *к̌окод̌а̌к̌а*; *раскокод̌а̌ка се* / *р̌аскокод̌а̌к̌а се*.

Без парњака: *раскокод̌а̌к̌а̌виши се* (‘4-5), *раскокод̌а̌к̌а̌н* (= *раскокод̌а̌чѐм се*).

Чланови дублета *кокод̌а̌ка* и *раскокод̌а̌ка се* слажу се са лексичким акцентима и не улазе у састав наведених модела.

г) Преклитичко и проклитичко преношење и акценат на основи префиксала

Мали је број примјера са по четири модела:

Л: *ја̌ча̌и̌и* – *на̌дја̌ча̌и̌и* (‘1 – ‘2).

М: Модели: 1. *ја̌ча̌о* – *на̌дја̌ча̌о* (‘1 – ‘1); 2. *ја̌чала* – *на̌дја̌ча̌ла* (‘1 – ‘1-3); 3. *ја̌ч̌а* – *на̌дја̌ч̌а*, *ја̌ч̌а̌н* – *на̌дја̌ч̌а̌н* (‘1-2 – ‘1-3); 4. *ја̌ча̌мо* – *на̌дја̌ча̌мо* (‘2 – ‘3).

Подмодели: 1. *ја̌ч̌а̌м* – *на̌дја̌ч̌а̌м*, *ја̌ч̌а̌мо* – *на̌дја̌ч̌а̌мо*, *ја̌ч̌а̌ј* – *на̌дја̌ч̌а̌ј* (‘1-2 – ‘2-3); 2. *ја̌ча̌ј̌у* – *на̌дја̌ч̌а̌ј̌у* (‘1-3 – ‘2-4).

Дублети у О и у П: *ја̌ча̌мо* / *ја̌ч̌а̌мо*, *ја̌ч̌а* / *ја̌ча*; *на̌дја̌ча̌мо* / *на̌дја̌ч̌а̌мо*, *на̌дја̌ч̌а* / *на̌дја̌ча*, *на̌дја̌ча̌о* / *на̌дја̌ча̌о*, *на̌дја̌ча̌ла* / *на̌дја̌чала*.

Без парњака: *на̌дја̌ч̌а̌виши* (= *на̌дја̌ч̌а̌м*).

Први члан дублета припада моделима, а други лексичким акцентима или подмоделима.

Овакав акценат има и пар *чу̌й̌а̌и̌и* – *й̌о̌чу̌й̌а̌и̌и*.

II. Лексички акценат̌и на й̌рефиксу

Група представља једну цјелину, не дијели се на подгрупе.

7. Промјена акцента и у основној лексеми и у префиксалу

Ријеч је о глаголима са домаћим једносложним префиксима, рјеђе двосложним.

7.1. Проклитичко преношење лексичких акцената

У грађи смо уочили три врсте преношења морфолошких акцената на префикс: проклитичко; проклитичко и акценат на основи префиксала; проклитичко и преклитичко преношење и акценат на основи префиксала.

а) Проклитичко преношење морфолошких акцената

Већина примјера има по један модел, ријетко два:

Л: *грѣсѣи* – *ѡѡгрисѣи* (ʼ1 – ʼ1).

М: Модели: 1. *грѝзе* – *ѡдгрѝзе* ($\wedge 1 - \text{"}1-2$); 2. *грѝзѣм* – *оѡдгрѝзѣм* ($\text{' }1-2 - \text{' }2-3$); 3. *грѝзи* – *оѡдгрѝзи* ($\text{' }1 - \text{' }2$); 4. *грѝзен* – *оѡдгрѝзен* ($\text{' }1 - \text{' }2$); 5. *грѝзѣна* – *оѡдгрѝзѣна* ($\text{' }2 - \text{' }3$).

Дублети: *грѝзен* / *грѝзен*, *грѝзена* / *грѝзена*; *ѡдгрѝзен* / *оѡдгрѝзен*, *ѡдгрѝзена* / *оѡдгрѝзена*.

Без парњака: *ѡдгрѝзѡвиши* ($\text{' }1-3$).

Први члан дублета има лексички акценат;

Л: *шѝѝѝи* – *ѡрѝѝѝѝи* ($\text{" }1 - \text{' }1$).

М: Модели: 1. *шѝѝѣм* – *ѡрѝѝѝѣм* ($\text{" }1-2 - \text{" }1-3$); 2. *шѝ* – *ѡрѝѝѝ* ($\text{" }1 - \text{" }1-2$); 3. *шѝѝ* – *ѡрѝѝѝѝѝ* ($\wedge 1 - \text{' }1-2$); 4. *шѝвен* – *ѡрѝѝѝвен* ($\text{' }1 - \text{' }2$); 5. *шѝвѣна* – *ѡрѝѝѝвѣна* ($\text{' }2 - \text{' }3$).

Дублет: *ѡрѝѝѝи* / *ѡрѝѝѝѝ*.

Без парњака: *ѡрѝѝѝѝѝи* (= *ѡрѝѝѝѝѝѝ*).

Први члан дублета има лексички акценат;

Л: *бѝѝѝи* – *сѡбѝѝѝи* ($\text{" }1 - \text{' }1$).

М: Модели: 1. *бѝѝѣм* – *сѡбѝѝѣм* ($\text{" }1-2 - \text{" }1-3$); 2. *бѝѝ* – *сѡбѝѝѝ* ($\wedge 1 - \text{' }1-2$); 3. *бѝѝен* – *сѡбѝѝен* ($\text{' }1 - \text{' }2$); 4. *бѝѝѣна* – *сѡбѝѝѣна* ($\text{' }2 - \text{' }3$).

Без парњака: *сѡбѝѝѝи* (= *сѡбѝѝѝѝ*).

в) Проклитичко и преклитичко преношење морфолошких акцената и акценат на основи префиксала

У примјерима налазимо велики број модела: по седам, рјеђе пет:

Л: *брѡѝѝи* – *изѡбѡрѡѝѝи* ($\text{" }1 - \text{' }2$) (= *брѡѝѝи* – *оѡдѡбѡрѡѝѝи*, *брѡѝѝи* – *разѡбѡрѡѝѝи*).

М: Модели: 1. *бѣрѣм* – *изѡбѣрѣм*, *бѣрѣмо* – *изѡбѣрѣмо* ($\text{" }1-2 - \text{' }2-4$); 2. *брѡ* – *ѡзѡбрѡ*, *брѡн* – *ѡзѡбрѡн* ($\wedge 1 - \text{" }1-3$); 3. *брѡо* – *ѡзѡбрѡо* ($\text{" }1 - \text{" }1$); 4. *брѡла* – *ѡзѡбрѡла* ($\text{' }1 - \text{" }1-3$); 5. *бѣрѣм* – *ѡзѡбѣрѣм*, *бѣрѣмо* – *ѡзѡбѣрѣмо* ($\text{' }1-2 - \text{' }3-4$); 6. *берѣмо* – *ѡзѡберѣмо* ($\text{' }2 - \text{' }4$); 7. *бѣри* – *ѡзѡбѣри* ($\text{' }1 - \text{' }3$).

Дублети и триплети: *бѣрѣм* / *бѣрѣм*, *изѡбѣрѣм* / *ѡзѡбѣрѣм*, *ѡзѡбрѡ* / *изѡбрѡ*; *бѣрѣмо* / *берѣмо* / *бѣрѣмо*, *изѡбѣрѣмо* / *ѡзѡберѣмо* / *ѡзѡбѣрѣмо*.

Без парњака: *изѡбрѡѝѝи* ($\text{' }2-3$).

Чланови дублета и триплета припадају моделима. Само облик *изѡбрѡ* има лексички акценат;

Л: *лѝѝѝи* – *ѡдлѝѝѝи* ($\text{" }1 - \text{' }1$).

М: Модели: 1. *лѝјѣм* – *ѡдѝлијѣм* (˘ 1–2 – ˘ 1–3); 2. *лѝ* – *ѡдѝлѝ* (˘ 1 – ˘ 1–2); 3. *лѝо* – *ѡдѝлио* (˘ 1 – ˘ 1); 4. *лѝј* – *ѡдѝлѝј* (˘ 1 – ˘ 1–2); 5. *лѝла* – *ѡдѝлѝла* (˘ 1 – ˘ 1–2); 6. *лѝвен* – *ѡолѝвен* (˘ 1 – ˘ 2); 7. *ливѣна* – *ѡоливѣна* (˘ 2 – ˘ 3).

Без парњака: *ѡдѝлѝвши* (= *ѡдѝлѝј*);

Л: *врѣѝи* (ек. и ијек.) – *узѡврѣѝи* (˘ 1 – ˘ 2).

М: Модели: 1. *врѝм* – *узѡврѝм*, *врѝ* – *узѡврѝ* (˘ 1 – ˘ 2–3); 2. *врѝ* – *узѡврѝ* (˘ 1 – ˘ 1–3); 3. *врѣо* (ек. и ијек.) (ијек. *врѝо*) – *ѡзѡврѣо* (ек. и ијек.) (ијек. *ѡзѡврѣо*) (˘ 1 – ˘ 1); 4. *врѝмо* – *узѡврѝмо* (˘ 1 – ˘ 2–3); 5. *врѝмо* – *узѡврѝмо* (˘ 1 – ˘ 3).

Дублети: *узѡврѝмо* / *узѡврѝмо*, *узѡврѝ* / *узѡврѝ*, *узѡврѣо* (ек. и ијек.) (ијек. *узѡврѣо*) / *ѡзѡврѣо* (ек. и ијек.) (ијек. *ѡзѡврѣо*).

Без парњака: *узѡврѣвши* (= *узѡврѝм*).

У моделу 2 имамо нетипично проклитичко преношење акцента (узлазни на првом слогу двосложног префикса). Поред тога, чланови дублета припадају моделима, али облици *узѡврѣо* и *узѡврѣо* имају лексички акценат.

7.2. Преклитичко преношење лексичких акцената

У грађи се нашао само један екавско-ијекавски примјер са једним моделом:

Л: *вѡлѣѝи* / *вѡлѣѝи* – *нѡјвѡлѣѝи* / *нѡјвѡлѣѝи* (˘ 1 – ˘ 1).

М: Модел: *вѡлѝм* – *нѡјвѡлѝм* (˘ 1–2 – ˘ 1–3).

У моделу уочавамо проклитичко преношење морфолошког акцента. Ово је посебна врста преношења јер на *нај*- увијек стоји дугосилазни акценат.

8. У анализираној грађи нашли смо глаголе са домаћим једно-сложним префиксима, рјеђе двосложним.

Забилежени су лексички и морфолошки акценатски модели, понекад и морфолошки акценатски подмодели. Примјери су подијељени у двије групе: у једној је лексички акценат на основи префиксала, а у другој је тај акценат на префиксу. И у једној и у другој групи ријеч је о промјени акцента и у основној лексеми и у префиксалу.

У групи у којој је лексички акценат на основи префиксала постоје двије могућности: по првој акценат не прелази на префикс, док по другој акценат прелази на префикс, с тим да се његово преношење врши на четири начина: као проклитичко; проклитичко и преклитичко; акценат на основи префиксала и проклитичко;

преклитичко и проклитичко преношење и акценат на основи префиксала.

У групи у којој је лексички акценат на префиксу издвајају се двије мање цјелине: у једној се врши проклитичко преношење лексичких акцената, а у другој преклитичко. Успостављен је однос између лексичких и морфолошких акцената, па су у првој (већој) цјелини уочене три врсте преношења морфолошких акцената на префикс: проклитичко; проклитичко и акценат на основи префиксала; проклитичко и преклитичко преношење и акценат на основи префиксала. У другој цјелини (преклитичко преношење лексичких акцената) запажамо проклитичко преношење морфолошког акцента.

Литература

- Даничић 1925: Ђуро Даничић, *Српски акценџи*, Београд–Земун: Српска краљевска академија.
- Дешић 2001: Милорад Дешић, *Мали акценџиски речник српског језика*, Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.
- Клајн 2002: Иван Клајн, *Творба речи у савременом српском језику I*, Београд: Завод за уџбенике и наставна средства: Институт за српски језик САНУ; Нови Сад: Матица српска.
- Николић ред. 2007: *Речник српског језика*, редактор и уредник Мирослав Николић, Нови Сад: Матица српска.
- СТЕВАНОВИЋ 1964: М. Стевановић, *Савремени српскохрватски језик I*, Београд: Научно дело.

Милорад П. Дешич

СЕРБСКОЕ СТАНДАРТНОЕ УДАРЕНИЕ И ПРЕФИКСАЦИЈА ПРИЛАГАТЕЛЬНЫХ И ГЛАГОЛОВ

Резюме

В исследовании об акцентуации слов с префиксами следует учесть не только ударение основной формы префиксальной лексемы, но и ударения форм словоизменения. В настоящей работе ударения прилагательных и глаголов подразделяются на две группы: лексические (охватывают две лексемы: исходное слово и префиксал) и морфологические (ударения форм). Исходя из лексического ударения, примеры распределены в две большие группы: в первой лексическое ударение находится на основе префиксала, а во второй это ударение находится на префиксе. С учетом степени изменения ударения, прилагательные сгруппированы в три раздела: в первом нет изменения ударения ни в основной лексеме, ни в префиксале, во втором изменение замечается только в основной

лексеме, а в третьем изменение ударения происходит и в основной лексеме, и в префиксале. У глаголов отмечен только один тип изменения ударения – изменение, которое относится к исходной лексеме и к префиксалу.

Ключевые слова: ударение, префиксация, лексический, морфологический, префиксал, лексема, изменение ударения, проклитический, преклитический.

Milorad P. Dešić

STANDARD SERBIAN STRESS AND PREFIXATION OF ADJECTIVES AND VERBS

S u m m a r y

Debate on stress in prefixed words should take into account not only the stress of the basic form of the prefixed lexeme but also the stress in other forms. In this paper, stress in adjectives and verbs is divided into two groups: lexical (comprising the two lexemes: the base word and the prefixed one) and morphological (stress in other forms). Starting with lexical stress, examples are classified into two large groups: the first group includes examples of lexical stress on the stem of the prefixed word, while the second one includes lexical stress on the prefix. Depending on the type of changes in stress, adjectives are further classified into three subgroups: the first subgroup includes examples where no changes in stress occur in either the base or prefixed lexeme, the second includes the ones where change in stress occurs only in the base word, whereas the third subgroup comprises examples where changes in stress occur in both the base and prefixed lexeme. In verbs, only one type of change in stress is found: a change related to both the base and prefixed lexeme. The author analyzes the correlation between lexical and morphological stress in a prefixed word, pointing out that the shift of stress to the prefix is reversible: proclitic (moving from the stem with a falling stress) and prefixal in a narrower sense (moving from the stem with a rising stress).

Keywords: stress, prefixation, lexical, morphological, prefixed word, lexeme, change in stress, proclitic, prefixal shift.